

Czine Ágnes

Tisztességes büntetőeljárás észszerű időn belül?

1. Bevezetés

A tisztességes eljárás ma már nemcsak jogi fogalom, hanem a mindennapokban gyakran használt köznapiság. A magyar értelmező digitális szótár¹ szerint a tisztességes szó jelentése: minden tekintetben kifogástalan magatartás. A köznyelvben lényegében az emberi életviszonyok, társas kapcsolatok íratlan szabályösszességének egyik „jellemzőjeként” pozitív vagy negatív kicsengéssel gyakran használják.

A nemzetközi jogi dokumentumokban, az Alkotmányban,² az Alaptörvényben³ és az egyes jogágakat szabályozó törvényekben és alacsonyabb szintű jogszabályokban, valamint a bírósági határozatokban, ítéletekben⁴ is gyakran fellelhetjük a tisztességes eljárás kifejezést, amely lényegében fogalomrendszert jelöl. A Kúria egyik határozatában rögzítette, hogy a hatóságnak alaptörvényi kötelezettsége a tisztességes eljárás és annak elemét képező fegyveregyenlőség elvének a megtartása.

2. A tisztességes eljárás fogalma

Jóllehet könyvtárnyi irodalma van a tisztességes eljárást tárgyaló könyveknek, publikációknak, a fogalom meghatározása mégsem egyszerű feladat.

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményt (a továbbiakban: Egyezmény) és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet hazánk az 1993. évi XXXI. törvénnyel⁵

¹ Arcanum Digitális Tudománytár.

² 1949. évi XX. törvény.

³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

⁴ Kfv. 35.216/2014/8.

⁵ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

hirdette ki. Az Egyezmény 6. cikke a tisztességes eljárás lényegi tartalmát rögzíti, amikor megfogalmazza, hogy a független és pártatlan bíróság nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja az ügyet, és hozzon határozatot a polgári jogi jogok és kötelezettségek tárgyában, valamint a bárki ellen felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

Más nemzetközi dokumentumokban is megjelent a tisztességes eljárás fogalma. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata már 1948-ban rögzítette a 10. és 11. cikkeiben⁶ a tisztességes eljárás fogalmát. Az 1949. évi genfi konvenció 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyvében⁷ megjelent, hogy a tisztességes eljárás még háború esetén is kötelező.

Az 1966-ban elfogadott – és 1976-ban hatályba lépett – Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 14. cikkében rögzíti, hogy „[a] bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezéseit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”

Ezen túlmenően pedig az Alkotmánybíróság számos határozatában szolt a tisztességes eljárás fogalmáról. Az Alkotmány még nem rögzítette a tisztességes szót mint jelzőt, de az 57. § (1) bekezdésében lényegében a tisztességes eljárás eszméje jelenik meg.⁸ Ezt a definíciót hangsúlyozza az Alkotmányt magyarázó Jogtár,⁹ amely lényegében a Kukorelli István által szerkesztett alkotmánykommentárt idézi.

⁶ „10. cikk. Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt büntető vád megalapozottsága felől. 11. cikk. Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják. Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.”

⁷ Megerősítette az 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

⁸ „A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezéseit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.” Alkotmány 57. § (1) bekezdés.

⁹ Jogtár, az Alkotmány 57. §-ához fűzött indoklás. A Jogtár kommentárban a bírósági eljárás garanciái között szerepel a tisztességes eljáráshoz való jog.

3. A tisztességes eljáráshoz való jog

Az 1949. évi Alkotmány 57. §-a több olyan alapjogot tartalmazott, amely az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódóan realizálódik. Nemzetközi dokumentumok nyomán az Alkotmánybíróság az 57. §-ban szereplő elemeket a tisztességes eljárás (*fair trial*) fogalma alá sorolja, s külön-külön is, de átfogóan is értelmezi azokat. Hangsúlyozni kell, hogy a tisztességes eljárás elve nem lezárt rendszer az alkotmánybírósági felfogás szerint. Tartalmát pedig jogi és nem jogi elemek együttesen alkotják.¹⁰

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése tartalmazza a tisztességes eljárás fogalmát.

A tisztességes eljárásnak le kell fednie a hatékony és igazságos igazságszolgáltatást.¹¹ A büntetőeljárás kritériumaként is a tisztességes eljárás „jelenik” meg. Bárd Károly szerint a büntetőeljárásban a tisztességes eljáráshoz való jog büntető perbeli akadályokat és garanciákat jelent.¹² De nemcsak a büntető- vagy a polgári eljárásban, hanem a nemperes közjegyzői eljárásban, főként a bizonyításra irányuló közjegyzői eljárásban is megfogalmazta Udvary Sándor ezt az „eljárási kritériumot”, amikor rögzítette, hogy „[a] bizonyításra irányuló közjegyzői eljárások célja éppen a bírósági eljárások segítése, és az eljárásban érintett felek támogatása a felesleges eljárások elkerülése érdekében”.¹³ Megjelenik a tisztességes eljárás fogalma az anyagi jogi kódexekben is, például a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 1:3. §-ában a jóhiszeműség és tisztesség elveként.¹⁴ Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.) 6. §-a a jóhiszeműség elvét és a bizalmi elvet fogalmazza meg.¹⁵ A tisztességes eljárás elvét, a tisztességes eljáráshoz való jogot

¹⁰ Fűrész Klára: A bíróság. In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 567.

¹¹ Vargha Attila: Az igazságtól az igazságszolgáltatásig. *Korunk*, 23. (2012), 7. 102–109.

¹² Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntető ügyekben – emberijog-dogmatikai értékezés*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2008. 28.

¹³ Udvary Sándor: A közjegyzői eljárások néhány vonatkozása és eljárási garanciái az alkotmány-jog tükrében. *Közjegyzők Közlönye*, 60. (2013), 1. 42.

¹⁴ „(1) A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni. (2) A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízott.”

¹⁵ „Az eljárás valamennyi résztvevője köteles jóhiszeműen eljárni és a többi résztvevővel együttműködni. Senkinek a magatartása nem irányulhat a hatóság megfélemlítésére vagy a döntéshozatal, illetve a végrehajtás indokolatlan késleltetésére. Az ügyfél és az eljárás egyéb résztvevője jóhiszeműségét az eljárásban vélelmezni kell. A rosszhiszeműség bizonyítása a hatóságot terheli.” Ákr. 6. § (1)–(3) bekezdés.

a Kúria egy döntésében¹⁶ akként határozta meg, hogy „[a] tisztességes eljárás-hoz való jog esetén olyan eljárási alapjogokról, illetve eljárási jogokról van szó, melyek nem minősülnek egyben személyiségi jognak, mivel a védendő érték nem közvetlenül az emberi személyiségből fakad. Az eljárásjogi alapjogok megsértése miatt indított perek jogalapja nem a Római Egyezmény.”

Sulyok Tamás¹⁷ szerint az eljárás tisztességes mivolta nem szabályok, elvek formális és egymástól elszigetelt alkalmazásán múlik, mert valamennyi részlet-szabály formális betartása még nem eredményezi automatikusan a tisztességes eljárást. Bárd Károly pedig tömören határozza meg a tisztességes eljárás fogalmát, amikor azt a jogállam fokmérőjeként említi.¹⁸

Álláspontom szerint a tisztességes eljárás és a tisztességes eljáráshoz való jog az adott társadalom értékrendjét, értékítéletét tükörképként megjelenítő, az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban megjelenő alapelvek olyan együttese, amely egyben jogállami garancia, írott és íratlan szabályok összessége, megvalósulása pedig az adott társadalom érték- és követelményrendszerét is jelzi.

Ugyanakkor véleményem szerint nem elegendő az egyes anyagi és eljárási kódexekben, különböző jogi normákban rögzíteni a tisztességes eljárás kritériumait, hanem a társadalom tagjainak, az eljáró szakembereknek kell érvényesíteniük az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, a mindennapi polgári életben azokat a jogelveket, amelyek a tisztességes eljárás és a jogállam számos kritériumát magukba foglalják. Amikor nemcsak azt látja az állampolgár, hogy ügyét szaktudással, szakértelemmel rendelkező állami alkalmazottak, szakemberek intézik, hanem azt is érzi, sőt bizonyossá válik, hogy ügyeinek intézése során korrekt, lelkiismeretes, jellemes, pártatlan, független, felelősségteljes, feddhetetlen szakemberek folytatják az eljárást, akkor a tisztességes eljárás kérdése evidenciává válik még akkor is, ha az ügyfél számára kedvezőtlen döntés születik.

4. A tisztességes eljárás értékrendszere

4.1. Az emberi jogok

Király Tibor a dualista Magyarország eljárási kódexének megítéléséhez két értékmérőt javasol az 1896. évi büntető perrendtartás centenáriuma iránt méltatásában: „Egyfelől meghatározó, miként bánt a büntetőper a jogállam,

¹⁶ BDT2016.3507.

¹⁷ Sulyok Tamás: A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata. In Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 206.

¹⁸ Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 44.

az emberi szabadság eszméivel, másfelől eljárásai mennyire racionálisak és takarékosak.”¹⁹ A tisztességes eljárás tartalmi, garanciális elemeit, részjogosítványait nemcsak a hatályos – főként – eljárásjogi törvényekben, hanem az eddigi büntetőeljárás törvényekben is megtaláljuk. A tisztességes eljárás lényegében az igazságszolgáltatás valamennyi ágában érvényesítendő alapjogként is megfogalmazható.²⁰

Kengyel Miklós szerint ezek az alapelvek már „emberjogi színezetűek”.²¹

Az alkotmányos és demokratikus államok jellemzője, hogy az emberi jogokat elismerik és beemelik a jogrendszerbe, amelyek így a tételes törvényi jogok közé kerülnek, és alapvető jogokká vagy más néven alapjogokká (*fundamental rights*, *Grundrechte*) válnak. Hazánkban az Alaptörvény a *Szabadság és felelősség* című fejezet élén, annak I. cikkének (1)–(2) bekezdésében rögzíti, hogy „[a]z ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait.” Az egyes alapjogokat az Alaptörvény ezt követő rendelkezései nevesítik. Az alapjogok tartalmát és jellemzőit pedig az Alkotmánybíróság döntéseinek segítségével hívásával határozhatjuk meg.

Az alapjogok értelmezéséhez a nemzetközi jog, annak szabályain túl pedig a nemzetközi bírói gyakorlat – különösen az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) esetjoga – adhat komoly támpontot.²² Az Alkotmánybíróság ezért – az Alaptörvény I. cikkének rendelkezéseire figyelemmel – számos határozatában rögzítette, hogy az általa nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint az EJEB által meghatározott jogvédelem szintje.²³ Ennek azonban feltétele, hogy az Alaptörvény ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint ahogyan azt valamely nemzetközi szerződés – jellemzően az Egyezmény – rögzíti.

Az emberi jogok tartalma tehát az alapjogokban realizálódik. Az alapjogok révén így érvényesülnek az emberi jogok a jog különböző területein, köztük természetesen a büntetőeljárásban is. A büntetőjog jellegénél fogva azonban nem

¹⁹ Finszter Géza: Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. *Fundamentum*, 1. (1997), 2. 110. Lásd ehhez Király Tibor: Az 1896. évi I. Büntető Perrendtartás száz év távlatából. *Magyar Jog*, 43. (1996), 11. 672.

²⁰ Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében. In Csíti Béla et al. (szerk.): „*Optimi nostri*” – *Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2015*. Győr, Universitas-Győr, 2015. 375.

²¹ Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Akadémiai doktori értekezés, Pécs, 2003. 165.

²² Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG–ORAC, 2008. 338–430.

²³ Legutóbb például 15/2016. (IX. 21.) AB határozat, Indokolás [42]; 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [35].

valamennyi, az Alaptörvényben és a nemzetközi egyezményekben nevesített alapjog releváns ilyen kontextusban. Az alapjogok köréből a büntetőeljárás viszonylatában például az emberi méltósághoz, a személyes szabadsághoz és biztonsághoz, a tisztességes eljáráshoz, a magánélethez való jog, továbbá az ezekhez kapcsolódó tilalmak (például az önvádra kötelezés tilalma vagy a kétszeres eljárás tilalma) említése indokolt. Egy jogállam fokmérője lehet, hogy mennyiben biztosítja a jogi út igénybevehetőségét, a legalitást és a bírói garanciákat.²⁴

Tekintettel arra, hogy ezen jogoknak mind a nemzetközi, mind pedig a hazai irodalma több könyvtárat is megtölt, e helyütt csupán arra van mód, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) általános rendelkezéseiben nevesített, közvetített néhány fontosabb alapjog egyes aspektusait bemutassam. Ehhez az Alkotmánybíróság és az EJEB gyakorlatát hívom segítségül.

4.2. A tisztességes eljárás a büntetőeljárás törvényben

A tisztességes büntetőeljárás törvényi szintű garanciáit a magyar jogban természetesen a Be. tartalmazza. Ugyanakkor már a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk bevezető rendelkezései is rögzítettek a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése szempontjából jelentőséggel bíró, alkotmányjogi szempontokat. Ezek értelmében

„[m]inthogy a bűnvádi eljárás az állampolgárok személyes szabadságának és egyéb alkotmányos jogainak súlyos veszélyeztetésével és korlátozásával jár, a büntető törvénykezés terén alkotmányjogi garanciákra van szükség. Igazságos és tárgyilagos ítélezés csak attól a bíróságtól várható, amely úgy a végrehajtó hatalomtól, mint a társadalom egyes rétegeinek nyomásától is független, s amelynek egyetlen feladata kizárólag az ítélezés. A bíróságnak ez a függetlensége úgy a bűnvádi eljárás sikerének, mint a polgári szabadságnak egyik legnagyobb biztosítója, amelynek továbbfejlesztése fontos közérdek. De a teljesen függetlenné tett bíróság működése sem lehet önkényes.”²⁵

A Be. indokolásának bevezetőjében rögzíti, hogy „[h]a az igazság kiderítése nélkül elképzelhetetlen a büntető igazságszolgáltatás, azt olyan eljárási rendszerben kell biztosítani, amely a garanciák feltétlen érvényesülésével megalapozza az eljárásban

²⁴ Bárd (2007): i. m. 44.

²⁵ Bernolák Nándor (szerk.): *A bűnvádi perrendtartás és novellái*. 2. kiadás, Budapest, Apostol Nyomda, 1928. VII–VIII.

résztvevők egymás iránti bizalmát, és amelyben a felek eljárási cselekményeinek irányát a tisztességes eljárás elve jelöli ki.”²⁶

A Be. első részének I. fejezetében koncentráltan, de valójában a teljes kódexben megtaláljuk azokat a törvényi rendelkezéseket, amelyek az eljárások tisztességes jellegének az érvényre juttatását szolgálják. Ezek körébe tartozik: az anyanyelv használata, az alapos gyanú közlésének, a bizonyítási indítvány előterjesztésének, a fegyverek egyenlőségének a joga. A büntetőeljárásban a pártatlanság megvalósulását biztosítják az eljárás résztvevőire, így az ügyészségre, az ügyészre, a bíróságra, a bíróra, a nyomozó hatóságra és az eljárás más résztvevőire vonatkozó kizárási szabályok. Szintén a tisztességes eljárás fogalomrendszerébe tartozik az ítélet nyilvános kihirdetésének a kötelezettsége.

A Be. 607–608. §-ában, az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezésére vonatkozó rendelkezések között is fellelhetjük azokat a szabályokat, amelyek a tisztességes eljárás „védelmére” születtek, a mérlegelést nem tűrő, vagyis az abszolút hatályon kívül helyezési okok között ugyanis szerepel az az eset, ha az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt bíró vett részt [Be. 607. § (2) bekezdés b) pont].

A Be. 609. §-a a relatív hatályon kívül helyezési okokat rögzíti, de lényegében e szabályrendszer is a tisztességes eljárást védi, mert azokat az eseteket öleli fel, amely eljárási szabálysértések kívül esnek az abszolút hatályon kívül helyezési okokon, de hatásukat tekintve lényegében olyanok, mintha abszolút hatályon kívül helyezési okok lennének. Olyan részletszabályok – de a másodfokú eljárásban nem orvosolható eljárási szabálysértések –, amelyek részben a bizonyítás törvényességére, a törvényes joggyakorlás korlátozására vagy tilalmára vonatkoznak, és együttesen lényeges hatással voltak az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, illetőleg a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására.

4.3. A tisztességes eljárás az Alkotmánybíróság gyakorlatában

A büntetőeljárási garanciarendszer értelmezése és alkalmazása mögött ugyanakkor stabil alkotmányos követelményrendszer húzódik. A büntetőeljárások tisztességes jellegét biztosító követelményeket ugyanis a hazai alkotmányozó előbb az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében, majd az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében rögzítette.²⁷ A tisztességes eljárás elvének alkotmányos tartalmát

²⁶ Be. indokolása, Bevezető rész.

²⁷ Czine Ágnes: A tisztességes eljáráshoz való jog a büntetőeljárásokban. *Ügyvédek Lapja*, 56. (2017), 2. 2.

és a garanciarendszerbe tartozó egyes részjogosítványokat pedig az Alkotmánybíróság bontotta ki és elemezte határozataiban. A tisztességes eljárás fogalmát az Alkotmánybíróság már működésének kezdetekor, a 6/1998. (III. 11.) AB határozatában elvi jelentőséggel foglalta össze. A tisztességes eljárás (*fair trial*) kapcsán az Alkotmánybíróság ezen döntésében kimunkált alkotmányos mérce hosszú időre iránymutatónak bizonyult a testület eljárásában. A korán kialakult gyakorlatban, a tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos tartalmának a megítélésében nem hozott gyökeres változást az Alaptörvény hatálybalépése.

Az eljárás tisztességének alkotmányos követelményrendszerét a 2011. december 31-ig hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdése úgy fogalmazta meg, hogy „a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el”. A tisztességes eljárás alkotmányos előírásának lényeges tartalmát tekintve a 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése a korábban hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdésével azonosan rendelkezik, amikor kimondja: „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el.” Látszólag a két textus – az Alkotmány és az Alaptörvény vonatkozó szövege – megegyezik. Álláspontom szerint ugyanakkor óriási változás érzékelhető a szabályozásban, valamint a különbség tetten érhető a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmában is. Ez egyrészt az Alaptörvény szellemiségéből, másrészt pedig az alkotmányjogi panasz jogintézménye által előidézett hangsúlyeltolódásból fakad. Az Alkotmánybíróság gyakorlata azt mutatja továbbá, hogy a korábbiakhoz képest különösen más megítélés alá esik a tisztességes eljáráshoz való jog egyik részjogosítványának, az észszerű időn belüli eljáráshoz való jognak a megítélése.

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépését követően elsőként a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban vetette össze az Alkotmány és az Alaptörvény érintett rendelkezéseinek a tartalmát.²⁸ Arra a következtetésre jutott, hogy a korábbi határozataiban szereplő érvek és megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, az Alkotmánybíróság a jövőre nézve is irányadónak tekinti a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető joggal kapcsolatban kimunkált korábbi alkotmánybíróági gyakorlatot.

Az Alaptörvény negyedik módosítását (2013. március 25.) követően – amelynek értelmében az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítették –, figyelemmel továbbá a 13/2013. (VI. 7.) AB

²⁸ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24].

határozatban a korábbi alkotmánybíróági határozatokban foglaltak felhasználhatóságát illetően rögzített szempontokra is, az Alkotmánybíróság újra megvizsgálta, hogy a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggő gyakorlata a jövőben irányadó-e. A vizsgálat eredményeként az Alkotmánybíróság arra a megállapításra jutott, hogy a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető joggal kapcsolatban fenntartott korábbi alkotmánybíróági gyakorlat alkalmazásának továbbra sincs akadálya. Ezt követően ebben a szellemben születtek meg az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésével összefüggő döntései.²⁹

Az alkotmányozó a bírósági eljárási garanciák körében, az Alaptörvény XXVIII. cikkében helyezte el a tisztességes eljáráshoz való jogot. A tisztességes eljárás mint követelmény ugyanakkor az Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdésében is megjelenik. Ez utóbbi alaptörvényi rendelkezés azonban kifejezetten a hatósági eljárások vonatkozásában rögzíti a tisztességesség követelményét. Bírósági eljárási garanciaként az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése a helyes hivatkozási alap.

A tisztességes eljáráshoz való jog ugyanakkor nem az egyetlen olyan rendelkezése az Alaptörvény XXVIII. cikkének, amelyet az Alkotmánybíróság a büntetőeljárásokkal összefüggésben rendszeresen vizsgál. A XXVIII. cikk további bekezdései ugyanis egyéb bírósági eljárási garanciákat rögzítenek, amelyek a következők: az ártatlanság vélelme [(2) bekezdés]; a védelemhez való jog [(3) bekezdés]; a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elve [(4) bekezdés]; a *ne bis in idem* elve [(6) bekezdés]; a jogorvoslathoz való jog; [(7) bekezdés].

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (2)–(7) bekezdéseiben taglalt bírósági eljárási garanciák érvényesítése ugyanúgy hozzátartozik az eljárások köznapi értelemben vett tisztességes jellegéhez, mint a tisztességes eljáráshoz való jogként nevesített és a XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt követelmények teljesülése.

Fontos különbség ugyanakkor, hogy míg a (2)–(7) bekezdésekben rögzített eljárási garanciák érvényesülését az Alkotmánybíróság a szükségesség és arányosság általános szabálya alapján vizsgálja, az (1) bekezdésben rögzített követelmények érvényesülése sajátos értékelést kíván. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jog olyan abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye, így a tisztességes eljáráshoz való jog nem korlátozható.³⁰ Vizsgálható ugyanakkor a tisztességes eljáráshoz való jog egyes részjogosítványait érintően – vagyis a tisztességes eljárás fogalmán belül – érvényesülő korlátozások szükséges és arányos volta. A részjogosítványok ugyanis korlátozhatók, és összhatásukban garantálják az adott eljárás tisztességes jellegét.

²⁹ Lásd például 8/2015. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás [57].

³⁰ 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 95.

Az Alkotmánybíróság a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmáról a – már hivatkozott – 6/1998. (III. 11.) AB határozatában megfogalmazott megállapításokat utóbb számos döntésében megerősítette és gyakorlattá formálta.³¹

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésének értelmezésével nevesíthetők a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő részjogosítványok. Ezek az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében különösen: a bírósághoz fordulás joga, a tárgyalás tisztessége, a tárgyalás nyilvánosságának és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének a követelménye, a törvény által létrehozott bíróság, a bírói függetlenség és pártatlanság kívánalma, továbbá az észszerű időn belüli elbírálás követelménye. A szabály *de facto* nem rögzíti, de az Alkotmánybíróság értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége,³² ugyanígy a tisztességes eljáráshoz való jog részének tekinti az AB gyakorlata az eljárásban érintett indokolt bírói döntéshez való jogát.³³

Az Alkotmánybíróság a 7/2013. (III. 1.) AB határozatában nem csupán azt állapította meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot érintően a korábbi határozataiban szereplő érvek és megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, ezért azokat az Alkotmánybíróság a jövőre nézve is irányadónak tekinti. Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *d)* pontján és az Abtv. 27. §-án alapuló, tehát az egyedi bírósági döntések alkotmánybírósági vizsgálatára lehetőséget teremtő hatáskörével összefüggésben kifejezetten is megállapította, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadó – az Alkotmánybíróság által korábbi gyakorlatában kimunkált – alkotmányos követelmények nem csupán a szabályozási környezettel, hanem az egyedi bírói döntésekkel szemben is érvényesíthetők.³⁴

Úgy vélem, hogy ezekben az esetekben, amikor bírói döntés megmérettetése történik, és a jogerős döntés megsemmisítésére van lehetőség, az Alkotmánybíróságnak különös gonddal kell eljárnia és megvizsgálnia azt, hogy az indítványozó által állított jogsérelem bír-e alapjogi relevanciával, és valóban olyan súlyú-e, amely a támadott bírói döntés alaptörvény-ellenességét megalapozhatja. A bírósági eljárásban felmerült eljárási szabálysértéseknek ugyanis kivételesen lehet alapjogi vetülete, ez a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggésben vet fel alapjogsérelmet.

³¹ 5/1999. (III. 31.) AB határozat, ABH 1999, 75; 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 108; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116, 118–120; 35/2002. (VII. 19.) AB határozat, ABH 2002, 199, 211.

³² 8/2015. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás [63].

³³ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [34].

³⁴ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [27].

5. Az észszerű idő kérdése a 2/2017. (II. 10.) AB határozatban

A 2/2017. (II. 10.) AB határozat az észszerű időn belüli eljárás követelményének az érvényesülése szempontjából kiemelkedő jelentőségű az Alkotmánybíróság gyakorlatában.

Az Alaptörvény a XXVIII. cikk (1) bekezdésében a jogok és kötelezettségek észszerű határidőn belüli elbírálásához való jogot – a 2012. január 1-je előtt hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdésével ellentétben – kifejezetten rögzíti. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a jogvita észszerű határidőn belüli elbírálásához való jog az Alaptörvényben biztosított jogok körébe tartozik, amelynek sérelme alkotmányjogi panasz alapját képezheti.³⁵ Az Alaptörvény hatálybalépése után több indítványozó hivatkozott alkotmányjogi panaszában az annak alapjául szolgáló peres eljárás elhúzódására és emiatt az észszerű határidőn belül történő elbíráláshoz fűződő jogának megsértésére.

Az Alkotmánybíróság az ezen alapjogi részjogosítvány sérelmére alapozott panaszokat többnyire visszautasította (például a kifogás mint jogorvoslat kimerítésének hiánya miatt³⁶ vagy a hatáskör hiánya miatt).³⁷ Kivételesen érdemben is foglalkozott ugyanakkor a testület ezen részjogosítvány megsértésével, és a konkrét ügyben rögzítette, hogy az alapeljárás elhúzódását jelentős mértékben az eljáró szervektől független, objektív okok váltották ki.³⁸ A testület megállapította, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerveként a tisztességes eljáráshoz való jog részelemét képező észszerű időn belül való elbírálás alaptörvényi rendelkezéséhez kapcsolódó alapjogvédelmi feladatát nem tudja hatékonyan ellátni. Nem áll ugyanis az Alkotmánybíróság rendelkezésére olyan törvényi jogkövetkezmény, amelynek alkalmazása révén a bekövetkezett sérelmet orvosolni tudná.³⁹ Az Alkotmánybíróság ennek ellenére határozataiban általában felhívta a figyelmet arra, hogy a panaszos külön kártérítési igényrel léphet fel a bírósággal szemben, hogy a perének tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.⁴⁰

Az észszerű időn belüli eljárás követelményéhez kapcsolódó legutóbbi döntésében, a 2/2017. (II. 10.) AB határozatban ugyanakkor az Alkotmánybíróság alkotmányos követelményt állapított meg, méghozzá az akkor hatályos a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) 258. § (3) bekezdés e) pontjának alkalmazásával összefüggésben. Ennek értelmében a régi

³⁵ Lásd 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [18].

³⁶ 3309/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [5].

³⁷ 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]–[21].

³⁸ 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [30].

³⁹ 3024/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [18].

⁴⁰ Például 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]–[21].

Be. hivatkozott rendelkezésének alkalmazása során az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy amennyiben a bíróság a terhelttel szemben alkalmazott büntetőjogi jogkövetkezményt az eljárás elhúzódása miatt enyhíti, akkor határozatának indokolása rögzítse az eljárás elhúzódásának a tényét, valamint azzal összefüggésben a büntetés enyhítését és az enyhítés mértékét.

A döntés indokolása szerint az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jog a tisztességes eljáráshoz való jog egyik részjogosítványa. Ennek következtében e részjogosítvány vizsgálatakor is alkalmazni kell azt az alkotmányos megközelítést, amely szerint egyszerre kell megítélni a bírósági eljárás egészét és egyes részelemeit annak érdekében, hogy az eljáró bíróságnak a vád észszerű határidőn belüli elbírálására irányuló törekvése megállapítható legyen. Amennyiben a vizsgált bírósági eljárás cselekményeiből, a per történetéből arra lehet következtetni, hogy a bíróság nem tartotta szem előtt az észszerű határidőn belüli elbírálás alaptörvényi követelményét, akkor az adott büntetőeljárás elhúzódása az érintett bíróság tétlensége, az úgynevezett inaktivitás következtében – az eljárás időtartamától függetlenül – megállapítható. Ennek alapján egy abszolút értelemben rövid időtartamú büntetőeljárás is lehet elhúzódó, ha a büntetőeljárás tényeiből nem állapítható meg az eljáró bíróságok azon erőfeszítése, amely arra irányul, hogy a vádról a tisztességes eljárás követelményrendszerének szem előtt tartása mellett mielőbb döntést hozzanak. A büntetőeljárás időtartama – a büntetőeljárásra vonatkozó törvény betartása esetén is – sérti az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését, ha abban az eljáró bíróságoknak felróható indokolatlan tétlenségi időszakok tapasztalhatók, és a büntetőper kirívó hosszát az ügy bonyolultsága sem indokolja. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint ugyanakkor az elhúzódó büntetőeljárás miatt bekövetkező alaptörvény-ellenesség orvosolható a büntetés kiszabás során. Amennyiben az ítélet indokolásából megállapítható, hogy a bíróság az eljárás elhúzódására tekintettel a terheltet a büntetés kiszabása során valamilyen kedvezményben részesítette, vagyis az időmúlásra, az eljárás elhúzódására tekintettel enyhébb büntetést szabott ki, vagy a büntetés helyett intézkedést alkalmazott, akkor a terhelt az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jogának a megsértésére a továbbiakban megalapozottan nem hivatkozhat. Az Alkotmánybíróság a határozat meghozatala során figyelembe vette az EJEB által magyar és nem magyar vonatkozású ügyekben az észszerű idő értelmezése során kialakított joggyakorlatát, így⁴¹ például a Csák kontra Magyarország⁴² és az Udvardy kontra Magyarország⁴³ ügyeket is, amelyekben a bíróság azt rögzítette, hogy

⁴¹ Czine–Szabó–Villányi (2008): i. m. 423–427.

⁴² 25749/10, 2015. október 15. 5. pont.

⁴³ 66177/11, 2015. október 1. 5. pont.

a gyanúsítottként történő kihallgatás időpontját tekinti az eljárás kezdetének, ami azt jelenti, hogy az eljárás nyomozási szakaszának egy részére is kiterjed a vizsgálata.

A bíróság az „észszerű idő” tartalmi követelményeit általában a büntetőeljárás befejezéséig vizsgálja, beleértve annak a fellebbviteli szakaszát is mindaddig, amíg a fellebbviteli bíróságok a vád érdeméről és nem csupán járulékos kérdésekről hoznak érdemi határozatot.⁴⁴ Az EJEb nemcsak a büntetőeljárás nyomozási szakaszának egy részét, hanem a jogerős ítélet végrehajtását is a vizsgálati körébe vonja. Álláspontja szerint a jogerős döntés büntetőjogi jogkövetkezményeinek az érvényesítése is az eljárás részét képezi, így az ennek során bekövetkező késedelem is a hatóságok terhére esik (például a felmentő ítélet jogerőre emelkedését követően a fogva tartott terheltet megfelelő indok nélkül nem helyezik azonnal szabadlábra).⁴⁵

A Be. több eljárási határidőt szab, ami a büntetőeljárás mielőbbi befejezésére irányul, így például a nyomozási határidőnél rögzíti, hogy a nyomozást a lehető legrövidebb időn belül le kell folytatni, és az elrendelésétől számított két hónapon belül be kell fejezni, a nyomozási határidő további meghosszabbítása pedig szigorú feltételekhez kötött, és a Be. meghatározza a nyomozás maximális időtartamát is.⁴⁶ A büntetőeljárás gyorsítása érdekében a Be. olyan rendelkezéseket is tartalmaz, amelyek az általános eljárási határidőkhöz képest soronkívüliséget biztosítanak. Soron kívül kell lefolytatni az eljárást, ha a terhelt személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt áll, a sértett vagy a terhelt 18. életévét nem töltötte be, továbbá a megismételt eljárásban stb.⁴⁷

Az EJEb azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a büntetőügyekben a tisztességes tárgyaláshoz való jog (az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdésében foglaltak) célja az, hogy a meggyanúsított személy ne álljon indokolatlanul sokáig a vád hatálya alatt.

A polgári peres eljárásban nincs lehetőség arra, hogy az eljárás észszerű idejének be nem tartása miatt a polgári bíróság orvosolja a polgári eljárásban részt vevő személyek ily módon elszenvedett alapjogi sérelmét. A büntetőeljárásban azonban az eljáró bíróságok jogi eszközeinek felhasználásával (büntetéskiszabás) kompenzálhatja a büntetőeljárás alá vont személyt e miatt az alapjogi sérelem miatt.

Az Alkotmánybíróság által megfogalmazott alkotmányos követelményt a jogalkotó az időközben hatályba lépett Be.-ben is rögzítette. A Be. 564. § (4)

⁴⁴ O'Neill és Lauchlan kontra Egyesült Királyság (41516/10, 75702/13), 2016. június 28. 82. pont.

⁴⁵ Assanidze kontra Grúzia [GC], (71503/01), 2004. április 8. 181. pont.

⁴⁶ Be. 351. § (3) bekezdés.

⁴⁷ Be. 79. § (1) bekezdés.

bevezetésének *b)* pontja kötelezővé tette, hogy a bűnösséget megállapító ítélet indokolásának tartalmaznia kell a büntetés kiszabása, intézkedés alkalmazása vagy ezek mellőzése esetén e döntés indokait és az alkalmazott jogszabályok megjelölését. Ezzel a törvényi szabályozással a jogalkotó az alkotmányos követelményt és a strasbourgi esetjogot a büntetőeljárás jog törvényi szintjére emelte, és a bíróságok számára kötelezővé tette a norma alkalmazását, az eljárás résztvevői számára pedig transzparenssé tette a normát.

6. Összegzés

Finkey Ferenc, a kiváló jogtudós szerint „[a] polgári per jog (polgári perrendtartás) és a büntető per jog szintén testvéri viszonyban állnak, amennyiben mindkettő az állami jogvédelem egy-egy önálló oldala, mindkettő az alanyi jogok védelmével, azok érvényesítésének módozataival foglalkozik. Tulajdonképpen csak tárgyukra nézve különböznek egymástól.”⁴⁸ Ez pedig azt is jelenti, hogy a polgári peres eljárásban is érvényesülnie kell a tisztességes eljárásnak. Mivel a polgári perrendtartás magánjogi jogviszonyok vagy magánjogi vonatkozású tények, érdekek védelmének eldöntésével foglalkozik, léteznek a tisztességes eljárásnak olyan részjogosítványai, amelyek emiatt nem jelennek meg a polgári peres eljárásban, azonban az észszerű idő érvényesítése a polgári perben is alapvető garancia.

Felhasznált irodalom

- Arcanum Digitális Tudománytár. Online: www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/t-4D5B8/tisztessages-4F640/
- Bernolák Nándor (szerk.): *A bünvádi perrendtartás és novellái*. 2. kiadás, Budapest, Apostol Nyomda, 1928.
- Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.
- Czine Ágnes: A tisztességes eljáráshoz való jog a büntetőeljárásokban. *Ügyvédek Lapja*, 56. (2017), 2. 2–6.
- Czine Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás. Audiatur et altera pars*. Budapest, ORAC Kiadó, 2020.
- Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG–ORAC, 2008.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntető per jog tankönyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1916. Online: https://en.mandadb.hu/common/file-servlet/document/1036173/default/doc_url/Finkey_AMBPT.pdf

⁴⁸ Finkey Ferencz: *A magyar büntető per jog tankönyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1916. 7.

- Finszter Géza (1997): Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. *Fundamentum*, 1. (1997), 2. 109–115. Online: https://epa.oszk.hu/02300/02334/00051/pdf/EPA02334_Fundamentum_1997_02_109-115.pdf
- Fűrész Klára: A bíróság. In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 567–570.
- Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Akadémiai doktori értekezés, Pécs, 2003.
- Király Tibor: Az 1896. évi első büntető perrendtartás száz év távlatából. *Magyar Jog*, 43. (1996), 11. 670–672.
- Sulyok Tamás: A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata. In Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 205–208.
- Udvary Sándor: A közjegyzői eljárások néhány vonatkozása és eljárási garanciái az alkotmányjog tükrében. *Közjegyzők Közlönye*, 60. (2013), 1. 30–44.
- Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében. In Csítei Béla – Gálicz Boglárka – Kálmán János – Keserű Barna Arnold (szerk.): *Optimi nostri – Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2015*. Győr, Universitas-Győr, 2015. 375–406. Online: <https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2015/unger.pdf>
- Vargha Attila: Az igazságtól az igazságszolgáltatásig. *Korunk*, 23. (2012), 7. 102–109.